

Historiografski problemi kronologije staroegipatske povijesti u hrvatskim povijesnim znanostima i nastavi povijesti

---

Tomorad, Mladen

Source / Izvornik: **Povijest u nastavi, 2008, VI, 31 - 66**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:710378>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Historiografski problemi kronologije staroeegipatske povijesti u hrvatskim povijesnim znanostima i nastavi povijesti

U članku autor raspravlja različite probleme vezane uz upotrebu staroeegipatske kronologije u povijesnim znanostima. Posebno se analizira pojam datacija te daje pregled raznih metoda vremenskog određenja za arheološke nalaze, staroeegipatske kronologije i računanje vremena kod starih Egipćana, podjela na dinastije te povijesnih izvora na kojima se sama kronologija zasniva. U posebnom poglavlju autor daje pregled upotrebe raznih kronologija u povijesnim znanostima u Hrvatskoj od sredine 19. stoljeća do danas te njene upotrebe u udžbenicima povijesti. U završnom dijelu članka autor donosi novu kronologiju staroeegipatske povijesti koja se zasniva na rezultatima najnovijih istraživanja te za koju smatra da bi se trebala isključivo upotrebljavati u svim budućim povijesnim djelima.

Ključne riječi: datacija, računanje vremena, kronologija, metode datiranja, Stari Egipat, faraon, dinastija, povijesni izvori, kronološke tablice

1. Datacija i metode datiranja arheoloških ostataka

Svaka osoba koja se bavila izučavanjem arheološke građe zna da je jedan od najtežih koraka prilikom znanstvene analize i obrade svakog predmeta odrediti njegovu starost. To je osobito teško u slučajevima naših vrlo starih predmeta koji se čuvaju u pojedinim muzejskim zbirkama jer je kontekst njihova nalaza najčešće nepoznat te su oni u razne institucije često stigli putem brojnih posrednika.

Što je datacija? Pojam datacija (lat. *datatio*) znači da se svaki predmet mora staviti u neki vremenski kontekst, odrediti njegova starost, odnosno staviti ga u neke vremenske granice. Samo određenje starosti nalaza prilikom arheoloških iskapanja može biti relativno i apsolutno. Odrediti relativnu starost nekog predmeta znači proučiti stratigrafije pojedinih slojeva. Stariji nalazi uvijek se nalaze u nižim slojevima, a mlađi u gornjim slojevima pa se zahvaljujući proučavanju tih nalaza može dobiti relativna kronologija. Za razliku od relativnog, apsolutno određenje se može utvrditi u slučajevima kada se jedan od nalaza može točno datirati nekim događajem odnosno datumom. Kada je moguće datirati neki predmet na ovaj način, dobije se apsolutna kronologija koja je puno preciznija i točnija od relativne. Sama preciznost kronologije ovisi najviše o samim nalazima, pa tako natpisi i novac daju mnogo precizniju kronologiju od primjerice predmeta svakodnevne upotrebe (npr. keramičke posude,

umjetnički predmeti, kopče itd.). Također, pri datiranju povjesničari i arheolozi služe se raznim postupcima kojima se može približno odrediti starost svakog predmeta.

Danas se uobičajeni postupak utvrđivanja apsolutne starosti materijala određuje uz pomoć radioaktivnog ugljika ^{14}C . Sama metoda sastoji se od mjerenja radioaktivnog izotopa ugljika ^{14}C , koji je prisutan u svim organskim tvarima, a mjeri se njegova količina koja je ostala prisutna u samom organskom ostatku koji proučavamo. Međutim, ovaj postupak ujedno ograničava utvrđivanje relativne starosti samo onih predmeta koji u sebi sadrže ugljik, odnosno organske materije. Na ovaj način mogu se datirati predmeti izrađeni od drveta, biljaka, kosti i sličnih materijala.¹ Pogreške prilikom ovakvog načina datiranja nekad su odstupale i nekoliko stoljeća, a danas su uglavnom zanemarive. Ova metoda, kao i druge metode korištene kod prirodoslovnih istraživanja može dati uvjerljive podatke samo ako posjedujemo i konkretne podatke proistekle iz klasičnih metoda datacije koje se temelje na stratigrafskim nalazima i tipološkoj metodi.

Tipološkom metodom, koja se na temelji na stilskim i umjetničkim karakteristikama izrade predmeta, također se može utvrditi približno vrijeme izrade materijala koji se proučava. Zbog mogućnosti da su se neki predmeti mogli vrlo slično izrađivati u raznim razdobljima ova metoda nije pretjerano točna.

Korisna metoda primjenjiva u našim slučajevima je postupak usporedbe s drugim sličnim predmetima koji se čuvaju u raznim muzejskim institucijama u svijetu. Ovo je za naše prilike najbolja metoda iz prvenstvenog razloga što za većinu predmeta koji se čuvaju u raznim hrvatskim muzejskim institucijama nedostaje dokumentacija o podrijetlu nalaza (nalazištu, stratigrafiji nalazišta, vremenu nalaza itd.) odnosno oni potječu iz neprimjerenih istraživanja koja su se vodila s jedinom svrhom nalaza predmeta.

Za hrvatske prilike jedan od problema oba postupka je nedostatak literature pa se najčešće svaki stručnjak, koji proučava staroegipatske zbirke, mora snalaziti na sve moguće načine. Tako se u potrazi za sličnim predmetima usporedno trebaju proučavati katalozi i vodiči najvećih muzejskih institucija koje u svojim spremištima čuvaju staroegipatske spomenike. U idealnim slučajevima moguće je pretraživati neke od dostupnih muzejskih baza podataka staroegipatskih spomenika koje su dostupne putem Interneta. Jedno od vrlo dobrih i gotovo neizostavnih pomagala je edicija *Topographical bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs, and paintings*.² Uz ovu ediciju vrlo su korisne i neke rijetke, ali vrlo korisne tipologije predmeta na temelju kojih se može odrediti i starost samih predmeta.

Iduća metoda pruža nam mogućnost čitanja pojedinih imena na spomeniku te stila i karakteristike pisma kojim je spomenik pisan. Usporedbom pojave imena i jezičnom analizom može se također odrediti vrijeme nastanka predmeta. Uz čitanje pojedinih tekstova vezana je i tzv. kulturna kronologija pojedinih civilizacija koje su

1 Detaljnije vidi: Paul Bahn (ed.), *Collins dictionary of archaeology*, s. v. *radiocarbon dating*, Glasgow 1992, 422.

2 Bertha Porter & Rosalind Moss (ed.), *Topographical bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs, and paintings, I-VIII, Oxford 1929-1988*. Griffith Institute u Oxfordu u posljednjih desetak godina priprema i elektroničku verziju ove ediciji čiji je glavni urednik Jaromil Malek.

uglavnom vezane uz ustoličenja odnosno vladavinu kraljeva ili službovanje administrativnog osoblja (npr. vezira, nomarha, arhivara, pisara itd.). Tijekom vremena pisari i arhivari pojedinih civilizacija sastavljali su kronološke popise vladara pomoću kojih se danas lakše može rekonstruirati povijest Starog Istoka. Vrlo često takvi popisi za najstarija razdoblja sadrže mitske i božanske vladare čiju je povijesnost teško utvrditi (npr. Maneton u djelu *Aegyptiaca*). Tijekom 19. i 20. stoljeća brojni istraživači sastavili su za neka starija razdoblja povijesti Starog Istoka tri različite kronologije. Tako se povjesničari često mogu susresti s “dugom”, “srednjom” i “kratkom” kronologijom koje u sebi sadrže dosta elemenata proizvoljnosti i nagađanja.

2. Staroegipatska kronologija

Egipatska povijest stara je koliko i povijest čovječanstva. Ovu tvrdnju dokazuje činjenica da su se prvi praljudi javili na ovom području već početkom paleolitika, prije oko 2 mil. g. pr. Kr. Tijekom mezolitika na području Male Azije, istočne obale Sredozemlja, Mezopotamije i Egipta javili su se prvi gradovi i visoke kulture, a prve veće države za vrijeme neolitika (oko 3500. g. pr. Kr.).

Drevna staroegipatska civilizacija ima najduži kontinuitet u ljudskoj povijesti od oko 6000 godina (o. 5300. g. pr. Kr. – 641./642. g.), ali tek je pojavom prvog pisma (o. 3500. g. pr. Kr.) egiptolozima omogućen precizniji uvid u njezinu prošlost. Zbog nedovoljnog broja sačuvanih izvora povijest Egipta još je uvijek, u najvećoj mjeri, povijest njegovih dinastija i vladara.

U egiptološkoj literaturi danas prevladavaju oprečna mišljenja čime započinje i čime završava povijest Starog Egipta. Većina egiptologa smatra da njegova povijest započinje ujedinjenjem Donjeg i Gornjeg Egipta o. 3200. g. pr. Kr., odnosno počecima faraonskog Egipta, zanemarujući kulture preddinastijskog razdoblja. Takva je kronologija vidljiva u gotovo svim djelima starijih egiptologa i kod dijela mlađih autora. Međutim, od osamdesetih godina 20. stoljeća sve veća pažnja pridaje se kulturama koje su se razvile na prostoru Donjeg i Gornjeg Egipta u vrijeme prije ujedinjenja. Osobnog sam mišljenja da su badarska i nagadska kultura nepravedno zanemarene u brojnim pregledima jer su upravo one stvorile osnovne civilizacijske tekovine karakteristične za ranodinastijsko ili arhaisko razdoblje, odnosno I. i II. dinastiju faraonskog Egipta.

Sličan problem vezan je i uz kraj staroegipatske povijesti. Većina stručnjaka završetak datira dolaskom Aleksandra Velikog u Egipat 332. g. pr. Kr., odnosno početak razdoblja helenizma. Dio stručnjaka smatra da prekretnicu označava 30. g. pr. Kr. kad Oktavijan (od 27. g. pr. Kr. August) osvaja Egipat ili pak 395. g. kada car Teodozije I. dijeli Rimsko Carstvo na istočni i zapadni dio. Osobnog sam mišljenja da definitivni kraj treba tražiti tek u 642. g. kada Arapi osvajanju područje cijelog Egipta jer tek s dolaskom novih osvajača prestaje kontinuitet vlasti koja traje još od faraonskih vremena.

3. Staroegipatsko računanje vremena i Sotisov ciklus³

Stari Egipćani temeljili su računanje vremena na putovanju Zemlje oko Sunca i na godišnjim poplavama Nila. U svojoj najstarijoj verziji iz prednastajskog razdoblja Egipćani su godinu isključivo vezali uz poplave Nila. Tada su godinu, ovisno o vrsti poljodjelskih radova, podijelili na tri godišnja doba: doba poplave (eg. *akhet*), doba sjetve (eg. *peret*) i doba žetve (eg. *shemu*). Nešto kasnije nastala je podjela godine na 365 dana i dvanaest lunarnih mjeseci. Svaki je mjesec imao točno 30 dana ili tri tjedna po 10 dana. Na kraju svake godine dodali bi se dani blagdana i raznih svečanosti (pet dana). Svake četvrte godine takav račun bi kasnio za jedan dan pa je tijekom vremena nastao veliki zaostatak u odnosu na Sunčevu godinu. Kasnije se taj zaostatak ispravio dodavanjem izgubljenih dana. Godina je započinjala sredinom ljeta početkom godišnje poplave Nila.

Svako godišnje doba dijelilo se na četiri lunarna mjeseca i to redom:

Ahet, doba poplave – tot (eg. *Thot*, grč. *Dius*), paofi (eg. *Phaophi*, grč. *Apellaeus*), hatur (eg. *Hathur*, grč. *Audnaeus*) i koiak (eg. *Choiak*, grč. *Peritius*)

Peret, doba sjetve – tubi (eg. *Tubi*, grč. *Dystrus*), meheir (eg. *Mecheir*, grč. *Xandicus*), famenot (eg. *Phamenoth*, grč. *Artemisius*), farmuti (eg. *Pharmouthi*, grč. *Daesius*)

Šemu, doba žetve – pahon (eg. *Pachon*, grč. *Panemus*), pauni (eg. *Pauni*, grč. *Loius*), epeif (eg. *Epeiph*, grč. *Gorpieaeus*), mesore (eg. *Mesore*, grč. *Hyperberetaeus*).

Jedan od najvažnijih elemenata pri određivanju vremena trajanja epoha i kronologije vladavine pojedinih faraona je egipatski običaj praćenja kretanja zvijezde Sirius (eg. *Sopdet*, *Sopdu* ili grč. *Sothis*). Stari Egipćani su praćenjem ove zvijezde točno mogli odrediti godišnju poplavu Nila koja se događala dan nakon godišnjeg helijakalnog izlaza zvijezde Sirius (19. srpnja). Zbog razlike od 6 sati sa Sunčevom godinom, svake četiri godine nova je godina padala jedan dan ranije. Razlika između izlaska Siriusa i Sunčeve godine poklapa se točno svakih 1460 godina, a vremenski ciklus tog poklapanja nazivamo Sotisov ciklus.

Taj astronomski događaj tijekom egipatske povijesti zabilježen je u razdobljima između 2781. – 2777. g. pr. Kr. (II. dinastija), 1321. – 1317. g. pr. Kr. (potkraj XVIII. dinastije) i 139. g. (vladavina cara Anonina Pija). Egipatski pisani izvori zabilježili su izlazak zvijezde Siriusa tijekom vladavine Senusreta III., Amenhotepa I. i Tutmozisa III., pa je uz njihovu pomoć stvorena konvencionalna egipatska kronologija.

3 Navedeni podaci temelje se na mojim istraživanjima koja će biti objavljena u knjizi *Staroegipatska civilizacija*. Prilikom istraživanja koristio sam se brojnim staroegipatskim izvorima, djelima antičkih autora (npr. Maneton) i raznom literaturom.

4. Podjela na dinastije

Egiptom su tijekom njegove duge povijesti vladale mnoge vladarske obitelji – dinastije, najčešće domaćeg, a ponekad i stranog porijekla. Podjela na dinastije javlja se još na staroegipatskim kraljevskim listama. Poznatu podjelu na 31 dinastiju prvi put nalazimo kod antičkog pisca Manetona (grč. *Manetho*; prva polovica III. st. pr. Kr.), egipatskog svećenika koji je živio i djelovao u vrijeme vladavine Ptolemeja II. Filadelfa (285.-246. g. pr. Kr.).

Godina 332. g. pr. Kr. prekretnica je u egipatskoj povijesti. Tada na vlast dolazi makedonska dinastija, a ubrzo i dinastija Ptolemejevića, koji Egiptu daju novi sjaj. Oni ostaju na vlasti do samoubojstva Kleopatre VII. (30. g. pr. Kr.). Dolaskom Oktavijana Egipat postaje rimska provincija, a vlast preuzima Julijevo-klaudijevska dinastija čime započinje razdoblje rimske vladavine. Teodozijevo podjelom Rimskog Carstva, Egipat ulazi u njegov istočni dio – Istočno Rimsko Carstvo (Bizant) u čijim granicama ostaje do 641. g. kad ga osvajaju Arapi. Aleksandrija je zauzeta 642. g. čime je označen kraj povijesti Starog Egipta, ali i početak dominacije islama koja traje i danas.

5. Osnovni izvori staroegipatske povijesti na kojima se temelje kronološke tablice

Najstarija pisma, klinasto i hijeroglifsko, pojavila su se na Starom Istoku oko 3500 g. pr. Kr. Unatoč dugotrajnim istraživanjima još uvijek nije odgonetnuto da li je starije pismo područja Mezopotamije ili Egipta. Najnovija istraživanja daju naslutiti da bi hijeroglifsko pismo moglo biti nešto starije, ali se to još uvijek ne može sa sigurnošću utvrditi.

Kako bi mogli sustavnije pratiti vladavine pojedinih faraona i promjene u državi, znanstvenici koriste sve moguće dostupne izvore. U pojedinim kriznim razdobljima (međurazdobljima) gotovo da nisu ostala sačuvana povijesna vrela koja bi dokumentirala zbivanja pa nam nisu ostala sačuvana niti svjedočanstva o imenima pojedinih vladara. Stoga, koliko god povijesni izvori omogućavaju temeljitije praćenje povijesnih procesa, njihov nedovoljan broj još uvijek otvara prostor za brojne polemike i nagađanja egiptologa.

Dostupni povijesni izvori egipatske povijesti mogu se podijeliti u tri osnovne skupine:

1. materijalne ostatke preddinastijskog i faraonskog Egipta,
2. posredni izvori s područja drugih država Starog Istoka (npr. Stari zavjet, liste asirskih kraljeva),
3. djela antičkih pisaca (Herodot, Maneton, Diodor Sicilski, Strabon, Plutarh, mnogobrojni rimski kroničari).

Kulture preddinastijskog Egipta nisu poznavale pismo pa su nam jedino ostali sačuvani grobni nalazi koji dokumentiraju ovo razdoblje.

Za period ujedinjenja Donjeg i Gornjeg Egipta gotovo da i nema sačuvanih pisanih spomenika pa su osnovni izvori toga razdoblja paleta sa strvinarima, glava toljage kralja Škorpion, paleta kralja Narmera i brojni grobni nalazi.

Za dinastijsko razdoblje faraonskog Egipta najznačajniji su izvori kamen iz Palerma, kraljevske liste iz hramova u Abidu, Karnaku i Sakari, torinski kanon, stela iz Serapeuma, demotska kronika te kraljevske liste svećenika Manetona. Za razdoblja saitske i prve perzijske dinastije vrlo važan izvor je Herodotova *Historija*.

Kamen iz Palerma je stela od bazalta na kojoj su na obje strane ispisane liste egipatskih vladara od mitskih vremena do faraona V. dinastije. Sačuvano je svega 5 fragmenata. Čuva se u muzeju u Palermu.

Kraljevske liste u hramovima Novog Kraljevstva predstavljaju faraonske anale XVIII. i XIX. dinastije, a sadrže popis vladara od mitskog Menesa do faraona, sastavljača liste. Nalaze se u hramovima u Abidu, Karnaku i Sakari.

Torinski kanon je hijeratski papirus koji sadrži imena vladara od mitskih vremena do XVIII. dinastije. Vjerojatno potječe iz vremena Ramzesa II. Čuva se u muzeju u Torinu.

Stele iz Serapeja sadrže kronologiju vladara povezanu s pojavom i pokopom svetih bikova – Apisa. Čuvaju se u muzeju Louvre u Parizu.

Demotska kronika je ranoptolemejski papirus koji sadrži podatke o političkim događajima tijekom posljednje epohe Kasnog razdoblja (dinastije XXVIII. do XXX.). Čuva se u Parizu.

Brojni posredni izvori poput kraljevskih lista asirskih kraljeva ili Starog zavjeta omogućuju rekonstrukciju pojedinih povijesnih događaja pa i geneološke odrednice.

“Otac povijesti” Herodot (o. 484. – 425. g. pr. Kr.) boravio je u Egiptu između 449. i 430. g. pr. Kr. U drugoj i trećoj knjizi *Historije* dao je osnovne kronološke odrednice egipatske povijesti od mitskih vremena do Kambizova osvajanja Egipta (526. g. pr. Kr.), svoje viđenje Egipta, njegove kulture, pisma, mitologije i pogrebnih običaja.

U III. st. pr. Kr. egipatski svećenik Maneton napisao je prvi pregled egipatskih dinastija i njihovih vladara pod nazivom *Aegyptiaca*. Danas nisu točno utvrđeni podaci o životu Manetona. Poznato je da potječe iz Sebenita (grč. *Sebennytus*). Bio je jedan od prvih svećenika Serapisovog kulta u Heliopolu, a postoji mogućnost da je bio savjetnik faraona Ptolemeja I. Sotera. Smatra se da je živio u prvoj polovici III. st. pr. Kr. Njegovo djelo nije ostalo sačuvano u izvorniku nego preko djela posrednika: Josipa Flavija (o. 70. g.), Afrikana (III. st.), Euzebija (IV. st.) i Sinkela. Njegove kraljevske liste sadrže pojedinih vladavini pojedinih faraona od mitskih vremena do dolaska Aleksandra III. Velikog u Egipat.

Egipat je u I. st. pr. Kr. posjetio Diodor Sicilski (o. 80 – o. 20. g. pr. Kr.). On je napisao 40 knjiga u kojima je opisao svjetsku povijest do 54. g. pr. Kr., no cjelovito je ostao sačuvan samo dio njegovih rukopisa. U cjelovito sačuvanoj prvoj knjizi opisao je egipatsku povijest, svakodnevni život, religiju i kulturu.

U Egiptu je oko 25. g. pr. Kr. boravio grčki geograf i putnik Strabon (o. 60. g. pr. Kr. – o. 25. g. po Kr.). U svojoj *Geografiji* Strabon je opisao brojne egipatske gradove i spomenike. U I. st. po Kr. Egipat je posjetio i grčki povjesničar Plutarh (46. – 120. g.) koji je tom prilikom zapisao egipatske mitove o Izidi i Ozirisu (*De Iside et Osiride*).

6. Staroegipatska kronologija i hrvatske povijesne znanosti

Kronologija koju su naši znanstvenici koristili od sredine 19. stoljeća do danas bila je uvijek preuzeta od tada prevladavajućih kretanja u egiptološkoj znanosti.

U drugoj polovici 19. stoljeća prevladavala je vrlo visoka kronologija koja je početak staroegipatske države stavljala u 5. tisućljeće pr. Kr. jer se tada još uvijek nisu stvorili svi preduvjeti za točniju kronologiju. Arheološka istraživanja bila su u tijeku, a mnoga važna otkrića tek su predstojila.

U prvoj polovici 20. stoljeća također su prisutne vrlo visoke kronologije, a točnije datiranje događaja staroegipatske povijesti započinje tek dvadesetih godina 20. stoljeća. Od tada do danas postoje mnoge rasprave o tome kako datirati neke problematične događaje za koje postoje različita tumačenja i datiranja. U drugoj polovici 20. stoljeća nastale su tzv. srednja i niska kronologija staroegipatske povijesti koje se najčešće koriste u svim današnjim priručnicima i udžbenicima.

U 19. stoljeću naši su znanstvenici preuzeli tada prevladavajuću visoku kronologiju, a nju su nastavili koristiti sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Gavro Manojlović⁴ je, primjerice koristio danas vrlo zastarjelu kronologiju, no ona je u vrijeme izlaska knjige u trendu s kretanjima u tadašnjoj egiptologiji i orijentalistici. Konceptijski Manojlovićev pregled prošlosti Starog Istoka, prema podacima koje nalazimo u djelu, započinje oko 3820. g. pr. Kr. kad vlada prvi kralj Ura, a završava 328. g. pr. Kr. kad se Aleksandar Veliki sa svojom vojskom nalazi na gornjem toku Syr-Darje, gdje osniva grčki grad.⁵ Manojlović je pregled zamislio u dva dijela za čiju je razdjelnicu uzeo 12. stoljeće prije Krista, smatrajući da ono predstavlja važnu prekretnicu kad su se izmijenile povijesne prilike cjelokupnog prostora. To argumentira prodorima pomorskih naroda na granice Egipta i počecima smanjivanja egipatskog političkog utjecaja, uništenjem mikenske kulture od strane dorskih plemena i slabljenjem Babilonije.⁶ Literatura koju je Grga Novak koristio u vrijeme pisanja svojih enciklopedijskih natuknica objavljena tijekom prva tri desetljeća 20. stoljeća,

4 Gavro Manojlović, *Povijest Staroga Orijenta*, I-III, Zagreb 1923.

5 Gavro Manojlović, *Povijest Staroga Orijenta*, n. dj., 31.

6 Gavro Manojlović, *Povijest Staroga Orijenta*, n. dj., 31-32.

može se smatrati aktualnom, bazirana je na tadašnjim istraživanjima francuskih i njemačkih znanstvenika. Kronološka tablica⁷ u skladu je sa znanstvenim rezultatima prva tri desetljeća 20. stoljeća (E. Meyer 1904.⁸, L. Borchardt 1917.⁹ i L. Borchardt 1935.¹⁰). No, tri desetljeća kasnije, Novak istu tu kronologiju koristi i prilikom pisanja svog monografskog prikaza staroeegipatske povijesti i kulture¹¹ pa je sasvim nejasno zašto u nju nije uvrstio sve promjene i datacije koje su egiptološkoj znanosti općeprihvaćene od četrdesetih godina 20. stoljeća nadalje. Kronologije koje je u svojim sveučilišnim udžbenicima¹² preuzeo Petar Lisičar bile su pouzdanije od kronologije za koju se opredjeljivao Novak. On je u svome pregledu usporedno navodio dužu i kraću kronologiju, a njih je preuzeo iz djela tada aktualnih egiptologa. Igor Uranić i Mladen Tomorad prvi su od naših znanstvenika u svojim pregledima i radovima počeli koristiti trenutno aktualnu kronologiju staroeegipatske povijesti, a da se ona nije odnosila na kasno, helenističko i rimsko razdoblje kojim se uglavnom bavio Petar Selem.

Autori hrvatskih povijesnih udžbenika vrlo su raznoliko koristili kronološke odrednice u svojim djelima. Poput povjesničara znanstvenika, koji su pisali povijesne preglede (G. Manojlović, G. Novak, P. Lisičar), i autori udžbenika tijekom 20. stoljeća koristili su stare kronološke obrasce povijesti Starog Istoka nastale još tijekom prve polovice stoljeća. Neke naznake promijena vidljive su tek nakon reforme nastavnog programa Agneze Szabo sredinom devedesetih godina 20. stoljeća. Taj novi program uglavnom nije zahtijevao da učenici svladaju veći broj kronoloških odrednica pa su se one zadržale uglavnom na ujedinjene Gornjeg i Donjeg Egipta (o. 3100. g. pr. Kr.), spominjanje vladara graditelja piramida (Keops, Kefren, Mikerin, IV. dinastija) te najveće moći egipatske države tijekom Novog kraljevstva (sredinom drugog tisućljeća pr. Kr.). Međutim i tako minorno zadane kronološke odrednice ponovno su se zasnivale na, u egiptološkoj znanosti, davno zastarjelim kronologijama pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Tako su se u različitim udžbenicima povijesti za 5. razred osnovne škole (B. Kuntić Makvić, V. Munić-Bauer, V. Posavec, K. Ujaković – H. Križovljan, M. Tomorad – I. Malus Tomorad – H. Gračanin itd.) često koristili i različitim godinama od onih vrlo zastarjelih do najsuvremenijih (M. Tomorad – I. Malus Tomorad – H. Gračanin). Slična situacija proteže se i kroz srednjoškolske i gimnazijske udžbenike povijesti (V. Posavec – T. Medić-Posavec, M. Tomorad – I. Malus Tomorad – H. Gračanin, M. Ferček) u kojima se ista razdoblja ili događaji različito datiraju. Godine 2005. Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa objavilo je Hrvatski

7 Grga Novak, s. v. Egipat, *Hrvatska enciklopedija*, V, Zagreb 1945, 598.

8 E. Mayer, *Aegyptische Chronologie*, Berlin 1904.

9 Ludwig Borchardt, *Die Annalen, Festlegung des alten Reiches der ägyptischen Geschichte*, Berlin 1917.

10 Ludwig Borchardt, *Die Mittel zur zeitlichen Festlegung von Punkten der ägyptischen Geschichte*, Kairo 1935.

11 Grga Novak, *Egipat – prehistorija, faraoni, osvajači, kultura*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1967.

12 Petar Lisičar, *Egipat u starom vijeku*, Skopje 1956; Petar Lisičar, *Pregled historije istočnih naroda*, Zagreb 1966, 1-41; Petar Lisičar, *Stari Istok – Pregled historije istočnih naroda staroga vijeka*, Zagreb 1972, 1-71; Petar Lisičar, *Stari Istok*, Zagreb 1975, 1-59.

nacionalni obrazovni standard, a 2006. i novi nastavni plan i program koji na žalost nisu rješili problem kronologije u udžbenicima, odnosno kronološki podaci nisu ni nakon posljednje obrazovne reforme još uvijek osuvremenjeni ni ujednačeni. Stoga ovaj rad ujedno predstavlja pokušaj ujednačavanja dosadašnjih kronoloških obrazaca.

7. Nova kronologija staroeipatske povijesti od preddinastijskog razdoblja do arapskog osvajanja Egipta (o. 5500. g. pr. Kr. – 642. g.)

Nova kronologija staroeipatske povijesti i njeno nazivlje temelji se na istraživanjima imena i titula staroeipatskih vladara,¹³ antičkih kronika u kojima se prenose staroeipatske kraljevske liste¹⁴ te brojnih novih pregleda staroeipatske povijesti.¹⁵

Sama kronologija zasnovana je na najnovijim suvremenim egiptološkim istraživanjima. Vladari i godine njihove vladavine djelomično su još uvijek nesigurne pa sam pregled godina vladavine pojedinih vladara odnosno pojedinih razdoblja i kultura, prenio iz najnovije opće prihvaćene kronologije objavljene u *The Oxford History of Ancient Egypt*¹⁶ iz 2002. godine.

Titulacije staroeipatskih vladara temelje se na podacima dostupnim u nekoliko novih rječnika staroeipatskog jezika¹⁷ te priručnika imena staroeipatskih faraona, te njihovih titula do ptolemejskog razdoblja.¹⁸ Titulaciju rimskih careva izradio sam u suradnji s kolegom dr. sc. Hrvojem Gračaninom s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- 13 Pri ovom istraživanju koristio sam slijedeće priručnike: Alan H. Gardiner, *Egyptian grammar*, Oxford 1950.; Adolf Erman, & Hermann Grapow, *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*, Berlin 1957, vol. I-VII; D. B. Redford, *Pharaonic king-lists, annals and day-books: a contribution to the study of Egyptian sense of history*, Mississauga 1986; Rainer Hannig, *Die Sprache der Pharaonen – Grosses Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch*, Mainz 1995; Jürgen von Beckerath, *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*, Mainz 1999; Rainer Hannig, *Ägyptisches Wörterbuch I – Altes Reich und Erste Zwischenzeit*, Mainz 2003.; Aidan Dodson & Dyan Hilton, *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London 2004.
- 14 Maneton i brojni drugi antički autori koji su kasnije preuzeli njegove podatke. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, Loeb Classical Library, 350, Cambridge & London.
- 15 K. A. Kitchen, *The Third Intermediate Period in Egypt (1100-650 BC)*, Warminster 1973; H. E. L. Mellersh, *Chronology of world history: the Ancient World (10,000BC-AD799)*, Oxford 1976; Nicolas Grimal, *A History of Ancient Egypt*, Oxford UK & Cambridge USA, 1995; Ian Shaw & Paul Nicholson, *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London 1995; Bill Manley, *The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt*, Harmondsworth 1996; Eric Meyers (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Oxford 1997; Guy Rachet & Alice Heyne, *Lexikon des alten Ägypten*, Darmstadt 1999; Günther Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, London & New York 2001; Gwendolyn Leick, *Who's who in the Ancient Near East*, London & New York 2002; John Hazel, *Who's who in the Greek World*, London & New York 2002; John Hazel, *Who's who in the Roman World*, London & New York 2002; Ian Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient*, Oxford 2002; Aidan Dodson & Dyan Hilton, *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London 2004; Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta 324-1453*, Zagreb 2006.
- 16 Ian Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford 2000.
- 17 Rainer Hannig, *Die Sprache der Pharaonen – Grosses Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch*, Mainz 1995; Rainer Hannig, *Ägyptisches Wörterbuch I – Altes Reich und Erste Zwischenzeit*, Mainz 2003.
- 18 D. B. Redford, *Pharaonic king-lists, annals and day-books: a contribution to the study of Egyptian sense of history*, Mississauga 1986; Jürgen von Beckerath, *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*, Mainz 1999.

Ovaj pregled smatram neophodnim pomagalom koje bi u budućnosti trebali koristiti svi stručnjaci koji se bave staroegipatskih predmetima jer je neophodno da se kronološki podaci, imena vladara i pojedinih razdoblja konačno ujednače u okviru povijesnih znanosti i muzeološkim istraživanjima što do sada nije bio slučaj. Nova kronologija zasniva se na najnovijim arheološkim istraživanjima pojedinih lokaliteta, istraživanjima relevantnih povijesnih izvora i kao takva daje preciznije vremenske odrednice vladavine faraona, dinastija i većih vremenskih razdoblja. Do sad često korištene kronologije koje sam naveo u uvodu već godinama nisu u upotrebi u egiptologiji pa bi stoga novu kronologiju staroegipatske povijesti trebalo uvrstiti i u radove domaćih znanstvenika. Također, nova kronologija donosi i pojam 0 dinastije što u dosad korištenim kronologijama prisutnima u radovima domaćih stručnjaka nije bio slučaj.

Kronološke tablice staroeipatske povijesti od preddinastijskog razdoblja do arapskog osvajanja Egipta (o. 5500. g. pr. Kr. – 642. g.)

KRALJEVSKA TITULACIJA I IMENA

Imena staroeipatskih faraona sastojala su se od pet osnovnih elemenata koji su vezani uz vladarsku vezu s bogovima, čiji je predstavnik na zemlji, te raznim drugim kraljevskim funkcijama. *Nomen* predstavlja faraonovo rođeno ime. Horus (Hor; eg. *nebty*) ime je prva od četiri kraljevske titule koja aludira na činjenicu da je faraon stvarni predstavnik boga Horusa (Hora) u Egiptu. Zlatno Horus (Hor) ime utvrđuje kraljevsku osobu kao “zlatno bogova”, odnosno zemaljsku manifestaciju svih božanstava. *Nesu-bit* ime je najčešće korišteno vladarsko ime odnosno *prenomen*, koji potvrđuje da je faraon vladar Gornjeg i Donjeg Egipta. Tijekom više od tri tisuće godine staroeipatske povijesti vladari nisu nosili sve navedene titule već samo neke što je vidljivo i u kronološkim tablicama koje ovdje donosim.

1. PREDDINASTIJSKI EGIPAT (o. 5500. – 3000. g. pr. Kr.)

1.1. Kulture Donjeg Egipta

Fajum	o. 5500. – 4000. g. pr. Kr.
Maadi	o. 4000. – 3200. g. pr. Kr.

1.2. Kulture Gornjeg Egipta

Badari	o. 4400. – 4000. g. pr. Kr.
Nagada I. ili Amratian	o. 4000. – 3500. g. pr. Kr.
Nagada II. ili Gerzean	o. 3500. – 3200. g. pr. Kr.

1.3. Nagada III. – kultura ujedinjenog Egipta, dinastija 0

Nagada III. – 0 dinastija	o. 3200. – 3000. g. pr. Kr.
Irihor	
Škorpion	
Ka	
Narmer – Menes? ²²	

19 *Mênês* – 1. vladar I. dinastije prema Manetonu. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 6 (prema: *Africanus*), fr. 7a (*Syncellus* prema *Eusebius*), fr. 7b (*Eusebius, Chronica I.* – armenijska verzija).

2. RANO DINASTIJSKO RAZDOBLJE – ARHAJSKO ILI TINISKO DOBA (o. 3000. – 2686. g. pr. Kr.)²⁰

2.1. I. dinastija (o. 3000. – o. 2890. g. pr. Kr.)

HOR IME ²⁴	MANETON	HRVATSKI NAZIV
Aha	Athôtis	Aha
Djer	Kenkenês	Đer
Djet (Uadj)	Uenephês	Đet
Den (Dewen)	Usaphaïs	Den
Merneith		kraljica Merneith
Anedjib (Adjib)	Niebaïs	Ađib
Semerkhet/Semerchet	Semempsês	Semerkhet
Qa'a/Ka'a	Ubienthês	Kaa

2.2. II. dinastija (o. 2890. – 2686. g. pr. Kr.)

HOR IME	MANETON ²⁵	HRVATSKI NAZIV
Hetepsekhemwy/Hetepsechemui	Boêthos	Hetepsekhemui
Raneb (Nebre)	Kaiechôs	Raneb
Nynetjer/Ninitjer	Binôthris	Ninićer
Weneg/Wenegnebti		Uneg (na sjeveru)
Sened		Sened
Sekhemib/Sechemib		Sekhemib
Peribsen		Peribsen (na jugu)
Khasekhemwy/Khasekhem		Khasehem

²⁰ Nije moguće preciznije odrediti vladavinu faraona I. i II. dinastije.

²¹ Hor ime za sve dinastije navodim u engleskoj i njemačkoj transkripciji.

²² Maneton navodi da je tijekom II. dinastije vladalo 9 vladara. Vladari iz Manetonovih listi ne mogu se uvijek sigurno povezati s Hor imenima vladara II. dinastije. *Aegyptiaca* sadrži ime sljedećih faraona: *Boêthos*, *Kaierhôs*, *Binôthris*, *Tlas*, *Sethenês*, *Chairês*, *Nephercherês*, *Sesôchris* i *Chenerês*. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 8 (Syncellus prema Africanus), fr. 9 (Syncellus prema Eusebius), fr. 10 (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

3. STARO KRALJEVSTVO (2686. – 2181. g. pr. Kr.)

3.1. III. dinastija (2686. – 2613. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	HOR IME	MANETON ²⁶	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Nebka	Sanacht?	Necherôphes Necherôchis	Nebka	2686. – 2667. g. pr. Kr.
Djoser	Netjerikhet	Tosorthros Sesorthos	Đoser (Nečerihet)	2667. – 2648. g. pr. Kr.
Djoser-Teti	Sekhemkhet Seschemchet		Sekhemhet	2648. – 2640. g. pr. Kr.
Khaba			Khaba	2640. – 2637. g. pr. Kr.
Sanakht?			Sanakht?	
Huni (Huinesu)			Huni	2637. – 2613. g. pr. Kr.

3.2. IV. dinastija (2613. – 2494. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	HOR IME	MANETON ²⁷	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Sneferu/ Snofru	Nebmaat	Sôris	Snofru	2613. – 2589. g. pr. Kr.
Khubu/ Chufu (Cheops)	Medjedu	Suphis I.	Khufu (Keops)	2589. – 2566. g. pr. Kr.
Djedefra/ Djedefre (Radjedef/ Redjedef)	Cheperi	Ratoisês	Đedefra (Rađedef)	2566. – 2558. g. pr. Kr.
Khafrā/Chaefre (Chephren)	Userib	Suphis II.	Khafrā (Kefren)	2558. – 2532. g. pr. Kr.
Menakaura/ Menkaure (Mycerinus/ Mykerinos)	Kachet	Mencherês	Menkaura (Mikerin)	2532. – 2503. g. pr. Kr.
Shepseskaf/ Schepseskaf	Schepseschet	Sebercherês	Šepseskaf	2503. – 2498. g. pr. Kr.

23 Sačuvane verzija Manetona navode različit broj faraona III. dinastije. Prema Sekstu Juliju Afrikancu bilo ih je 9, a prema Euzebiju 8. Većinu vladara iz Manetonovih kraljevskih listi ne može se sigurno povezati s njihovim Hor imenima. Prema Sekstu Juliju Afrikancu Egiptom su vladali: *Necherôphes*, *Tosorthros*, *Tyreis*, *Mesôchris*, *Sôyphis*, *Tosertasis*, *Achês*, *Sêphuris* i *Kerpherês*, a prema Euzebiju: *Necherôchis*, *Sesorthos* i šest vladara koje nije vrijedno spomenuti. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 11 (Syncellus prema Africanus), fr. 12a (Syncellus prema Eusebius), fr. 12b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

24 Sačuvane verzija Manetona navode različiti broj faraona IV. dinastije. Prema Sekstu Juliju Afrikancu bilo ih je 8, a prema Euzebiju 17. Prema Afrikanu Egiptom su vladali: *Sôris*, *Suphis I.*, *Suphis II.*, *Mencherês*, *Ratoisês*, *Bicheris*, *Sebercherês* i *Thamphthis*. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 14 (Syncellus prema Africanus), fr. 15 (Syncellus prema Eusebius), fr. 16 (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

3.3. V. dinastija (2494. – 2345. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (Nomen)	HOR IME	MANETON²⁸	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
	Userkaf	Usercherês	Userkaf	2494. – 2487. g. pr. Kr.
Sahura		Sephrês	Sahura	2487. – 2475. g. pr. Kr.
Kakai	Neferirkara/e	Nephercherês	Neferirkara	2475. – 2455. g. pr. Kr.
	Shepseskara/ Scherpseskare	Sisirês	Šepseskara	2455. – 2448. g. pr. Kr.
	Raneferef/ Neferefre	Cherês	Raneferef/ Neferefra	2448. – 2445. g. pr. Kr.
Ini	Nyusera/ Niuserra	Rathurês	Niuserra	2445. – 2421. g. pr. Kr.
Akauhor (KauI)	Menkauhor	Mencherês	Menkauhor	2421. – 2414. g. pr. Kr.
Asosi (Isesi)	Djedkara/e	Tancherês	Đedkara	2414. – 2375. g. pr. Kr.
Unas		Onnus	Unas	2375. – 2345. g. pr. Kr.

3.4. VI. dinastija (2345. – 2181. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (Nomen)	VLADARSKO IME (PRENOMEN)	MANETON²⁹	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Teti		Othoês	Teti	2345. – 2323. g. pr. Kr.
	Userkara/ Userkare ³⁰		Userkara	2323. – 2321. g. pr. Kr.
Pepy I./ Pepi I.	Meryra/ Merire	Phius	Pepi I.	2321. – 2287. g. pr. Kr.
Antiemsaf I.	Merenra/ Merenre	Methusuphis	Merenra	2287. – 2278. g. pr. Kr.
Pepy II./ Pepi II.	Neferkara/e	Phiôps	Pepi II. (Neferkara)	2278. – 2184. g. pr. Kr.
Antiemsaf II.	Merenra/e	Menthesuphis		o. 2184. g. pr. Kr.
Nitiqret (Nitokris)		Nitôcris	kraljica Nitikret (Nitokrida)	2184. – 2181. g. pr. Kr.

25 Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 18 (Syncellus prema Africanus), fr. 19a (Syncellus prema Eusebius), fr. 19b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija)

26 Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 20 (Syncellus prema Africanus), fr. 21a (Syncellus prema Eusebius), fr. 20b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija)

27 Uzurpator na egipatskom prijestolju.

4. PRVO MEĐURAZDOBLJE (2181. – 2055. g. pr. Kr.)

4.1. VII. i VIII. dinastija²⁸ (2181. – 2160. g. pr. Kr.)

Velik broj slabih vladara imena Neferkara za koje imamo vrlo malo podataka. Gotovo je nemoguće preciznije odrediti njihovu vladavinu i imena.

4.2. IX. i X. dinastija²⁹ (2160. – 2025. g. pr. Kr.)

Slabi vladari o kojima ima malo podataka. Vladaju u Herakleopolu. Nemoguće je preciznije odrediti njihovu vladavinu i imena. Neka od sačuvanih imena vladara: Kheti Meriibra, Kheti Nebkaura, Kheti Wanhkara i Merikara.

4.3. XI. dinastija³⁰ (2125. – 2055. g. pr. Kr.)

VLASTITO IME (<i>NOMEN</i>)	HOR IME	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Mentuhotep I.		Mentuhotep I.	
Intef I./Antef I.	Sehertawy/Seherutau	Antef I.	2125. – 2112. g. pr. Kr.
Intef I./Antef II.	Wahankh/Uahanch	Antef II.	2112. – 2063. g. pr. Kr.
Intef I./Antef III.	Nakhtnebtpepnefer/ Nachnebtpepnefer	Antef III.	2063. – 2055. g. pr. Kr.

28 Razne verzije Manetonovih kraljevskih listi bilježe različite konfuzne podatke o broju vladara. Tako je tijekom VII. dinastije bilo čak 70 faraona od kojih je svaki vladao samo jedan dan što daje dodatnu sliku na što se svela kraljevska vlast. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 23 (Syncellus prema Africanus). Prema Euzebijevoj verziji tijekom VII. dinastije vladalo je 5 faraona koji su vladali 75 dana. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 24a i 24b (Syncellus prema Eusebius; Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Razne verzije Manetonovih kraljevskih listi bilježe različite konfuzne podatke o broju vladara VIII. dinastije čiji broj varira između 5 i 27 faraona koji su vladali između 100 i 146 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 25 (Syncellus prema Africanus), fr. 26a (Syncellus prema Eusebius), fr. 26b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

29 Razne verzije Manetonovih kraljevskih listi bilježi različite konfuzne podatke o broju vladara IX. dinastije, a njihov broj varira između 4 i 19 faraona. Procjene vladavine variraju od 100 do 409 godina Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 27 (Syncellus prema Africanus), fr. 28a (Syncellus prema Eusebius), fr. 28b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Prema sačuvanim Manetonovim kraljevskim listima tijekom X. dinastije vladalo je 19 vladara koji su vladali 185 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 29 (Syncellus prema Africanus), fr. 30a (Syncellus prema Eusebius), fr. 30b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

30 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XI. dinastije vladalo je 16 vladara koji su vladali u Tebi 59 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, I, fr. 31 (Syncellus prema Africanus), fr. 32a (Syncellus prema Eusebius), fr. 32b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

5. SREDNJE KRALJEVSTVO (2055. – 1650. g. pr. Kr.)

5.1. XI. dinastija³¹ (2055. – 1985. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	Vladarsko ime (<i>Prenomen</i>)	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Mentuhotep II.	Nebhepetra/e	Mentuhotep II.	2055. – 2004. g. pr. Kr.
Mentuhotep III.	Seanchkara/e	Mentuhotep III.	2004. – 1992. g. pr. Kr.
Mentuhotep IV.	Nebtauira/e	Mentuhotep IV.	1992. – 1985. g. pr. Kr.

5.2. XII. dinastija (1985. – 1773. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	MANETON ³⁵	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Amenemhat I. (Ammenemes I.)	Sehetepibra/e	Ammanemêš	Amenemhat I.	1985. – 1956. g. pr. Kr.
Senusret I. (Sesostris I.)	Kheperkara/e	Sesonchosis	Senusret I. (Sesostris I.)	1956. – 1911. g. pr. Kr.
Amenemhat II. (Ammenemes II.)	Nubkaura/e	Ammanemêš	Amenemhat II.	1911. – 1877. g. pr. Kr.
Senusret II. (Sesostris II.)	Khakheperra/e		Senusret II. (Sesostris II.)	1877. – 1870. g. pr. Kr.
Senusret III. (Sesostris III.)	Khakaura/e	Sesôstris	Senusret III. (Sesostris III.)	1870. – 1831. g. pr. Kr.
Amenemhat III. (Ammenemes III.)	Nimaatra/e	Lamarês & Amerês	Amenemhat III.	1831. – 1786. g. pr. Kr.
Amenemhat IV. (Ammenemes IV.)	Maakherura/e	Ammanemêš	Amenemhat IV.	1786. – 1777. g. pr. Kr.
Sobekneferu	Sobekkara/e	Scemiophris	kraljica Sobekneferu	1777. – 1773. g. pr. Kr.

5.3. XIII. dinastija³³ (1773. – poslije 1650. g. pr. Kr.)

Vrlo nesigurna imena vladara o kojima je sačuvano vrlo malo podataka. Nemoguće je preciznije odrediti njihovu vladavinu.

Poznata su sljedeća imena vladara: Ugaf (Wegaf – Khutawyra), Sobekhotep II. (Sekhemra-khutawy), Iykhernefert Neferhotep (Sankhtawy-sekhemra), Ameni-intef-amenemhat (Sankhibra), Hor (Awibra), Khender (Khendjer – Userkara),

31 Dio XI. dinastije čiji vladari vladaju na području cijelog Egipta.

32 Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 33 (Syncelus prema Africanus), fr. 35 (Syncellus prema Eusebius), fr. 36 (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

33 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XIII. dinastije vladalo je 60 faraona čija je vladavina trajala 453 godine. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 38 (Syncelus prema Africanus), fr. 39a (Syncellus prema Eusebius), fr. 39b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Sebekhotep III. (Sekhemra-sewadjtawy), Neferhotep I. (Khasekhemra), Sahathor, Sobekhotep IV. (Khaneferra), Sobekhotep V. i Merneferra Aj (Ay – Merneferra).

5.4. XIV. dinastija³⁴ (1773. – 1650. g. pr. Kr.)

Slabi faraoni koji vladaju paralelno s vladarima XIII. dinastije. O njihovoj vladavini vrlo je malo sačuvanih podataka te je nemoguće preciznije odrediti njihovu vladavinu.

6. DRUGO MEĐURAZDOBLJE (1650. – 1550. g. pr. Kr.)

6.1. XV. dinastija Hiksa³⁵ (1650. – 1550. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	MANETON ³⁹	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Sekerher (Salitis)		Saïtês	Sekerher (Salitis)	
Bnon (Beon)		Bnôn	Bnon	
Khyan/Chian (Apachnan, Chajran)	Seuserenra/e	Pachnan (Apachnan)	Khian	o. 1600. g. pr. Kr.
Apepi/Apopi I. (Apophis)	Aauserra/e	Aphôphis (Aphobis)	Apepi I.	o. 1555. pr. Kr.
Apepi/Apopi II. (Apophis)		Aphôphis (Aphobis)	Apepi II.	
Khamudi/Chamudi			Khamudi	

6.2. XVI. dinastija³⁷ (1650. – 1580. g. pr. Kr.)

Paralelna dinastija egipatskih faraona koji vladaju na jugu sa središtem u Tebi. O njihovoj vladavini vrlo je malo sačuvanih podataka pa je nemoguće preciznije odrediti njihovu vladavinu.

34 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XIV. dinastije vladalo je 76 faraona čija je vladavina trajala 484 godine. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 41a (Syncelus prema Africanus), fr. 41b (Eusebius), fr. 41c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

35 Vladaju samo sjeverom zemlje.

36 O njihovoj vladavini podaci su vrlo neprecizni. Manetonove kraljevske liste navode šest vladara, ali se njegova imena ne mogu sa sigurnošću povezati s vlastitim imenima faraona. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, fr. 42 (prema Josephus, *Contra Apionem*). Maneton navodi vladare sljedećim redoslijedom: Saïtês, Bnôn, Pachnan (Apachnan), Staan, Archlês i Aphôphis (Aphobis). Vidi: Manetho, II, *Aegyptiaca*, fr. 43 (Syncelus prema Africanus). Prema Sinkelovoj i Euzebijevoj verziji tijekom XV. dinastije vladali su vladari Diospola (*Diospolis*) čija je vladavina trajala 250 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 44a (Syncellus prema Eusebius), fr. 41c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

37 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XVI. dinastije vladalo je između 5 i 32 faraona čija je vladavina trajala između 190 i 518 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 45 (Syncellus prema Africanus), fr. 46a (Eusebius), fr. 46b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

6.3. XVII. dinastija³⁸ (o. 1580. – 1550. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	Vladarsko ime (<i>Prenomen</i>)	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Antef V.	Nubcheperr	Antef V.	
Rahotep	Sekhemra-Uachka	Rahotep	
Sobekemsaf I.	Sekhemra-Uadjchau	Sobekemsaf I.	
Djehuti	Sekhemra-Sementau	Đehuti	
Mentuhotep VII.	Seankhenre	Mentuhotep VII.	
Nebirierau	Suadjenre	Nebirierau	
Antef VI.	Sekhemre-Upmaat	Antef VI.	
Antef VII.	Nubkheperra	Antef VII.	
Antef VIII.	Sechemra-Herhermaat	Antef VIII.	
Sobekemsaf II:		Sobekemsaf II:	
Siamun ?		Siamun ?	
Taa	Senakhtenra/Sequenra	Taa (Sekenra)	o. 1560. g. pr. Kr.
Kamose	Wadjkheperra/Uadjcheperre	Kamose (Uadjkheperre)	1555. – 1550. g. pr. Kr.

7. NOVO KRALJEVSTVO (1550. – 1069. g. pr. Kr.)**7.1. XVIII. dinastija³⁹ (1550. – 1295. g. pr. Kr.)**

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Ahmose	Nebpehtyra	Amosis	1550. – 1525. g. pr. Kr.
Amenhotep I. (Amenophis I.)	Djeserkara	Amenhotep I. (Amenofis I.)	1525. – 1504. g. pr. Kr.

38 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XVII. dinastije vladalo je paralelno 43 faraona na sjeveru i u Tebi tijekom 151 godine. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 47 (Syncellus prema Africanus). Prema Sinkelovoj verziji koju prenosi od Euzebija i armenijskoj verziji Euzebija tijekom XVII. dinastije vladali su stranci vladari tijekom 103 godine. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 48a (Syncellus prema Eusebius), fr. 48b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija), fr. 49 (prema Scholia iz Platonis, *Timaeum*).

39 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XVIII. dinastije vladalo je između 14 i 16 faraona, a njihova vladavina trajala je između 243 i 348 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 52 (Syncellus prema Africanus), fr. 53a (Syncellus prema Eusebius), fr. 53b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Thutmose/Thutmosis I.	Aakheperkara	Tutmosis I.	1504. – 1492. g. pr. Kr.
Thutmose/Thutmosis II.	Aakheperenra	Tutmosis II.	1492. – 1479. g. pr. Kr.
Thutmose/Thutmosis III.	Menkheperra	Tutmosis III.	1479. – 1425. g. pr. Kr.
Hatshepsut/Hatshepsut	Maatkara	kraljica Hatšepsut	1473. – 1458. g. pr. Kr.
Amenhotep II. (Amenophis II.)	Aakheperura	Amenhotep II. (Amenofis II.)	1427. – 1400. g. pr. Kr.
Thutmose/ Thutmosis IV.	Menkheperura	Tutmosis IV.	1400. – 1390. g. pr. Kr.
Amenhotep III. (Amenophis III.)	Nebmaatra	Amenhotep III. (Amenofis III.)	1390. – 1352. g. pr. Kr.
Amenhotep IV. (Amenophis IV. Akhenaten/ Echnaton)	Neferkheperu- rawaenra	Amenhotep IV. (Amenofis IV. Ekhnaton)	1352. – 1336. g. pr. Kr.
Neferneferuaten	Smenkhkara	Neferneferuaten	1338. – 1336. g. pr. Kr.
Tutankhamun/Tutanchamun	Nebkheperura	Tutankhamon	1336. – 1327. g. pr. Kr.
Aj/Eje (Aja)	Kheperkhep- erura	Aj	1327. – 1323. g. pr. Kr.
Horemheb	Djeserkhep- erura	Horemheb	1323. – 1295. g. pr. Kr.

7.2. XIX. dinastija⁴⁰ (1295. – 1186. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Rameses/Ramses I.	Menpehtyra/ Menpehtire	Ramzes I.	1295. – 1294. g. pr. Kr.
Sety/Sethos I.	Menmaatra/e	Seti I.	1294. – 1279. g. pr. Kr.
Rameses/Ramses II.	Usermaatra Sepenra/e	Ramzes II.	1279. – 1213. g. pr. Kr.
Merenptah	Benra/e	Merenptah	1213. – 1203. g. pr. Kr.
Amenmessu/Amen- messe	Menmira/e	Amenmesu	1203. – 1200. g. pr. Kr.
Sety/Sethos II.	Userkheperura Setepenra/e	Seti II.	1200. – 1194. g. pr. Kr.

⁴⁰ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XIX. dinastije vladalo je između 5 i 7 faraona, a njihova vladavina trajala je između 194 i 209 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, II, fr. 55 (Syncellus prema Africanus), fr. 56a (Syncellus prema Eusebius), fr. 56b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Saptah/Siptah	Akehrasetepenra/ Aachenre-Setepenre	Siptah	1194. – 1188. g. pr. Kr.
Tausret	Sitrimeritamun/ Satre-Meritamun	kraljica Tausret	1188. – 1186. g. pr. Kr.

7.3. XX. dinastija⁴¹ (1186. – 1069. g. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Sethnakht/ Sethnacht	Userkhaura Meryamun	Sethnakht	1186. – 1184. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses III.	Sermaatra Meryamun	Ramzes III.	1184. – 1153. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses IV.	Heqamaatra Setepenamun	Ramzes IV.	1153. – 1147. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses V.	Usermaatra Sekheperenra	Ramzes V.	1147. – 1143. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses VI.	Nebmaatra Meryamun	Ramzes VI.	1143. – 1136. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses VII.	Usermaatra Setepenra Meryamun	Ramzes VII.	1136. – 1129. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses VIII.	Usermaatra Akhenamun	Ramzes VIII.	1129. – 1126. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses IX.	Neferkara Setepenra	Ramzes IX.	1126. – 1108. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses X.	Khepermaatra Setepenra	Ramzes X.	1108. – 1099. g. pr. Kr.
Rameses/ Ramses XI.	Menmaatra Setepenptah	Ramzes XI.	1099. – 1069. g. pr. Kr.

8. TREĆE MEDURAZDOBLJE (1069. – 664. g. pr. Kr.)

8.1. XXI. dinastija⁴² (1069. – 945. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Smendes	Hedjkheerra Serepenra	Smendes	1069. – 1043. g. pr. Kr.
Amenemnisu/ Amenemnesu	Neferkara	Amenemnisu	1043. – 1039. g. pr. Kr.
Psusennes I. (Pasebakraenniut)	Akheperra Setepenamun	Psusenes I.	1039. – 991. g. pr. Kr.

41 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XX. dinastije vladalo je između 12 faraona, a njihova vladavina trajala je između 135 i 178 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 57a (Syncellus prema Africanus), fr. 57b (prema Eusebius), fr. 57c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

42 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXI. dinastije vladalo je 7 faraona iz Tanisa, a njihova vladavina trajala je 130 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 58 (Syncellus prema Africanus), fr. 59a (Syncellus prema Eusebius), fr. 59b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Amenemope	Usermaatra Setepenamun	Amenemope	993. – 984. g. pr. Kr.
Osorkon the Elder/ Osorkon (der Ältere)	Akheperra setepenra	Osorkon Stariji	984. – 978. g. pr. Kr.
Siamun	Natjerkheperra Setepenamun	Siamun	978. – 959. g. pr. Kr.
Psusennes II. (Pasebakhaenniut)	Titkheperura Setepenra	Psusenes II.	959. – 945. g. pr. Kr.

8.2. XXII. libijska dinastija⁴³ (945. – 715. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Sheshonq/ Scheschonq I.	Hedjkheperra	Šešonk I.	945. – 924. g. pr. Kr.
Osorkon I.	Sekhemkheperra	Osorkon I.	924. – 889. g. pr. Kr.
Sheshonq/ Scheschonq II.	Heqakheperra	Šešonk II.	o. 890. g. pr. Kr.
Takelot I.		Takelot I.	889. – 874. g. pr. Kr.
Osorkon II.	Usermaatra	Osorkon II.	874. – 850. g. pr. Kr.
Takelot II.	Hedjkheperra	Takelot II.	850. – 825. g. pr. Kr.
Sheshonq/ Scheschonq III.	Usermaatra-Setepenraamun	Šešonk III.	825. – 773. g. pr. Kr.
Pimaj/ Pami	Usermaatra-Setepenra	Pimaj	773. – 767. g. pr. Kr.
Sheshonq/ Scheschonq V.	Aakheperra-Setepenra	Šešonk V.	767. – 730. g. pr. Kr.
Osorkon IV.	Aakheperra-Setepenamun	Osorkon IV.	730. – 715. g. pr. Kr.

8.3. XXIII. dinastija⁴⁴ (818. – 715. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Pedubastis I. (Pedibastet)	Usermaatra-Setepenamun	Pedubastis I.	
Iuput	Usermaatra-Setepenamun	Iuput I.	

⁴³ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXII. dinastije vladalo je između 3 i 9 faraona iz Bubastisa, a njihova vladavina trajala je između 49 i 120 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 60 (Syncellus prema Africanus), fr. 61a (Syncellus prema Eusebius), fr. 61b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

⁴⁴ Faraoni vladaju u raznim centrima paralelno s kasnom XXII., XXIV. i ranom XXV. dinastijom. O njihovoj vladavini sačuvano je malo točnih podataka pa je nemoguće preciznije odrediti njihovu vladavinu. Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXIII. dinastije vladala su 3 ili 4 faraona iz Tanisa, a njihova vladavina trajala je između 44 i 89 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 62 (Syncellus prema Africanus), fr. 63a (Syncellus prema Eusebius), fr. 63b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

Sheshonq/ Scheschonq IV.	Usermaatra-Setepenamun	Šešonk IV.	
Osorkon III.	Usermaatra-Setepenamun	Osorkon III.	
Takelot III.	Usermaatra-Setepenamun	Takelot III.	
Rudamon	Usermaatra-Setepenamun	Rudamon	
Peftjauawybast	Usermaatra-Setepenamun	Peftjauawibast	
Iuput II.	Usermaatra-Setepenamun	Iuput II.	

8.4. XXIV. dinastija⁴⁵ (727. – 715. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Tefnakht	Schepsesra	Tefnakht	727. – 720. g. pr. Kr.
Bakenrenef (Bocchoris)	Uahkara	Bakenrenef (Bokoris)	720. – 715. g. pr. Kr.

8.5. XXV. etiopska dinastija⁴⁶ (747. – 656. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Piy/ Pianchi (Pije)	Usermaatra	Pij	747. – 716. g. pr. Kr.
Shabaqo/ Schabaka	Neferkara	Šabaka	716. – 702. g. pr. Kr.
Shabitqo/Schabataka (Schebitku)	Djedkaura	Šabataka	702. – 690. g. pr. Kr.
Taharqo/Taharqa	Khunefertemra	Taharka	690. – 664. g. pr. Kr.
Tanutamani/Tanuta- mun (Tanwetamani)	Bakara	Tanuta- mani	664. – 656. g. pr. Kr.

⁴⁵ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXIV. dinastije vladao je samo faraon *Bochchôris*, a njegova vladavina trajala je 44 godine. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 64 (Syncellus prema Africanus), fr. 65a (Syncellus prema Eusebius), fr. 65b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

⁴⁶ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXV. dinastije vladala su 3 faraona iz Etiopije, a njihova vladavina trajala je između 40 i 44 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 66 (Syncellus prema Africanus), fr. 67a (Syncellus prema Eusebius), fr. 67b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

9. KASNO RAZDOBLJE (664. – 332. g. pr. Kr.)**9.1. XXVI. dinastija iz Saisa⁴⁷ (664. – 525. g. pr. Kr.)**

Vlastito ime (<i>Nomen</i>)	VLADARSKO IME (<i>PRENOMEN</i>)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Nekau/Necho I.		Neko I.	672. – 664. g. pr. Kr.
Psamtek/Psammetich I.	Wahibra	Psametik I.	664. – 610. g. pr. Kr.
Nekau/Necho II.	Wehemibra	Neko II.	610. – 595. g. pr. Kr.
Psamtek/Psammetich II.	Neferibra	Psametik II.	595. – 589. g. pr. Kr.
Apries	Haaibra	Aprije	589. – 570. g. pr. Kr.
Ahmoze/Amasis II.	Khnemibra	Ahmoze II. (Amasis II.)	570. – 526. g. pr. Kr.
Psamtek/Psammetich III.	Ankhkaenra	Psametik III.	526. – 525. g. pr. Kr.

9.2. XXVII. prva perzijska dinastija⁴⁸ (525. – 404. g. pr. Kr.)

Vlastito ime	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Cambyes/Kambyes	Kambiz	525. – 522. g. pr. Kr.
Darius/Dareios I.	Darije I.	522. – 486. g. pr. Kr.
Xerxes I.	Kserkso	486. – 465. g. pr. Kr.
Artaxerxes I.	Artakserkso I.	465. – 424. g. pr. Kr.
Darius/Dareios II.	Darije II.	424. – 405. g. pr. Kr.
Artaxerxes II.	Artakserkso II.	405. – 359. g. pr. Kr.

9.3. XXVIII. dinastija⁴⁹ (404. – 399. g. pr. Kr.)

Vlastito ime	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Amyrtaios	Amirtej	404. – 399. g. pr. Kr.

⁴⁷ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXVI. dinastije vladalo je 9 faraona iz Saisa, a njihova vladavina trajala je između 150 i 167 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 68 (Syncellus prema Africanus), fr. 69a (Syncellus prema Eusebius), fr. 69b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

⁴⁸ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXVII. dinastije vladalo je 8 perzijskih kraljeva, a njihova vladavina trajala je između 120 i 124 godine. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 70 (Syncellus prema Africanus), fr. 71a (Syncellus prema Eusebius), fr. 71b (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

⁴⁹ Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXVIII. dinastije vladao je samo faraon *Amyrteos* (*Amyrtaeus*) iz Saisa, a njegova vladavina trajala je 6 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 72a (Syncellus prema Africanus), fr. 72b (Syncellus prema Eusebius), fr. 72c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

9.4. XXIX. dinastija⁵⁰ (399. – 380. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (Nomen)	VLADARSKO IME (PRENOMEN)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Nepherites I. (Nefaarud)	Baenre-Merinetjeru	Neferit I.	399. – 393. g. pr. Kr.
Psammuthis (Pascherienmut)	Userre-Setepenptah	Psamutis	o. 393. g. pr. Kr.
Hakor/ Axhoris (Hakoris)	Khnemmaaatra	Hakor	393. – 380. g. pr. Kr.
Nepherites II.		Neferit II.	o. 380. g. pr. Kr.

9.5. XXX. dinastija⁵¹ (380. – 343. g. pr. Kr.)

Vlastito ime (Nomen)	VLADARSKO IME (PRENOMEN)	HRVATSKI NAZIV	GODINE VLADAVINE
Nectanebo I.	Kheperkara	Nektanebo I.	380. – 362. g. pr. Kr.
Teos/Tachos	Irma atenra	Teo	362. – 360. g. pr. Kr.
Nectanebo II.	Senedjemibra setepenanhur	Nektanebo II.	360. – 343. g. pr. Kr.

9.6. XXXI. druga perzijska dinastija⁵² (343. – 332. g. pr. Kr.)

Vlastito ime	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Artaxerxes III. Ochos	Artakserkso III.	343. – 338. g. pr. Kr.
Arses	Arz	338. – 336. g. pr. Kr.
Darius/Dareios III. Kodomannos	Darije III. Kodoman	336. – 332. g. pr. Kr.

10. HELENISTIČKO RAZDOBLJE (332. – 30. g. g. pr. Kr.)**10.1. XXXII. makedonska dinastija (332. – 305. g. pr. Kr.)**

Vlastito ime	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Alexandros III.	Aleksandar III. Veliki	332. – 323. g. pr. Kr.
Philippos III. Arrhidaeus	Filip III. Arhidej	323. – 317. g. pr. Kr.
Alexandros IV.	Aleksandar IV.	317. – 305. g. pr. Kr.

50 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXIX. dinastije vladala su 4 faraona iz Mendesa, a njihova vladavina trajala je 20 ili 21 godinu. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 73a (Syncellus prema Africanus), fr. 73b (Syncellus prema Eusebius), fr. 73c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

51 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXX. dinastije vladala su 3 faraona, a njihova vladavina trajala je između 20 ili 38 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 74a (Syncellus prema Africanus), fr. 74b (Syncellus prema Eusebius), fr. 74c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

52 Prema Manetonovim kraljevskim listama tijekom XXXI. dinastije vladala su 3 perzijska kralja, a njihova vladavina trajala je 9 godina. Vidi: Manetho, *Aegyptiaca*, III, fr. 75a (Syncellus prema Africanus), fr. 75b (Syncellus prema Eusebius), fr. 75c (Eusebius, *Chronica I.* – armenijska verzija).

10.2. XXXIII. dinastija Ptolemejevića (305. – 30. g. pr. Kr.)

Vlastito ime	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
Ptolemaeus/ Ptolemaios I. Soter I.	Ptolemej I. Soter I.	305. – 285. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios II. Philadelphos	Ptolemej II. Filadelf	285. – 246. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios III. Euergetes I.	Ptolemej III. Euerget I.	246. – 221. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios IV. Philopator	Ptolemej IV. Filopator	221. – 205. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios V. Epiphanes	Ptolemej V. Epifan	205. – 180. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios VI. Philometor	Ptolemej VI. Filometor	180. – 145. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios VII. Neos Philopator	Ptolemej VII. Novi Filopator	145. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios VIII. Euergetes II.	Ptolemej VIII. Euerget II.	170. – 116. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios IX. Soter II.	Ptolemej IX. Soter II.	116. – 107. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios X. Alexandros I.	Ptolemej X. Aleksandar I.	107. – 88. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios IX. Soter II.	Ptolemej IX. Soter II. (drugi puta)	88. – 80. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios XI. Alexandrs II.	Ptolemej XI. Aleksandar II.	80. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios XII. Neos Dionysos (Auletes)	Ptolemej XII. Novi Dioniz	80. –51. g. pr. Kr.
Cleopatra/ Kleopatra VII. Philopator	Kleopatra VII. Filopator	51. – 30. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios XIII.	Ptolemej XIII.	51. – 47. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios XIV.	Ptolemej XIV.	47. – 44. g. pr. Kr.
Ptolemaeus/ Ptolemaios XV. Caesarion	Ptolemej XV. Cezarion	44. – 30. g. pr. Kr.

11. RIMSKO RAZDOBLJE (30. g. pr. Kr. – 395. po Kr.)⁵³

Vlastito / Vladarsko ime	Hrvatski oblik	GODINE VLADAVINE
Imperator Caesar Augustus	August	27. (30.) g. pr. Kr. – 14. g.
Tiberius Caesar Augustus	Tiberije	14. – 37. g.
Caius Caesar Augustus Germanicus (Caligula)	Gaj (Kaligula)	37. – 41. g.
Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus	Klaudije	41. – 54. g.
Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus	Neron	54. – 68. g.
Imperator Servius Sulpicius Galba Caesar Augustus	Galba	68. – 69. g.
Imperator Marcus Otho Caesar Augustus	Oton	69. g.
Aulus Vitellius (Augustus) Imperator Germanicus	Vitelije	69. g.
Imperator Caesar Vespasianus Augustus	Vespazijan	69. – 79. g.
Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus	Tit	79. – 81. g.
Imperator Caesar Domitianus Augustus	Domicijan	81. – 96. g.
Imperator Nerva Caesar Augustus	Nerva	96. – 98. g.
Imperator Caesar Nerva Traianus Augustus	Trajan	98. – 117. g.
Imperator Caesar Traianus Hadrianus Augustus	Hadrijan	117. – 138. g.
Imperator Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius	Antonin Pio	138. – 161. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus	Marko Aurelije	161. – 180. g.
Imperator Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus	Lucije Ver	161. – 169. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus Augustus / Imperator Caesar Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus	Komod	180. – 192. g.
Imperator Caesar Publius Helvius Pertinax Augustus	Pertinaks	193. g.
Imperator Caesar Marcus Didius Severus Iulianus Augustus	Julijan I.	193. g.

⁵³ Rimski carevi do podjele Rimskog Carstva 395. g.

Imperator Caesar Lucius Septimius Severus (Pius Pertinax) Augustus	Septimije Sever	193. – 211. g.
Imperator Caesar Caius Pescennius Niger Iustus Augustus	Pescenije Niger	193. – 194. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius (Severus) Antoninus (Caracallus) Augustus	Karakala	198. – 217. g.
Imperator Caesar Publius Septimius Geta Augustus	Geta	209. – 212. g.
Imperator Caesar Marcus Opellius Severus Macrinus Augustus	Makrin	217. – 218. g.
Imperator Caesar Marcus Opellius Antoninus Diadumenianus Augustus	Dijadumenijan	218. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus (Heliogabalus) Augustus	Elagabal	218. – 222. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus	Aleksandar Sever	222. – 235. g.
Imperator Caesar Caius Iulius Verus Maximinus Augustus	Maksim Traćanin	235. – 238. g.
Imperator Caesar Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus Augustus	Gordijan I.	238. g.
Imperator Caesar Marcus Antonius Gordianus (iunior) Sempronianus Romanus Africanus Augustus	Gordijan II.	238. g.
Imperator Caesar Marcus Clodius Pupienus Maximus Augustus	Pupijen Maksim	238. g.
Imperator Caesar Decimus Caelius Calvinus Balbinus Augustus	Balbin	238. g.
Imperator Caesar Marcus Antonius Gordianus Augustus	Gordijan III.	238. – 244. g.
Imperator Caesar Marcus Iulius Philippus Augustus	Filip Arapin	243. – 249. g.
Imperator Caesar Caius Messius Quintus Traianus Decius Augustus	Decije	249. – 251. g.
Imperator Caesar Caius Vibius Trebonianus Gallus Augustus	Gal	251. – 253. g.
Imperator Caesar Marcus Aemilius Aemilianus Augustus	Emilijan	253. g.
Imperator Caesar Publius Licinius Valerianus Augustus	Valerijan	253. – 260. g.
Imperator Caesar Publius Licinius Egnatius Gallienus Augustus	Galijen	253. – 268. g.
Imperator Caesar Titus Fulvius Iunius Macrianus (iunior) Augustus & Imperator Titus Fulvius Iunius Quietus Augustus	Makrijan & Kvijet	260. – 261. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Claudius Augustus	Klaudije II.	268. – 270. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Claudius Quintillus Augustus	Kvintil	270. g.

Imperator Caesar Lucius Domitius Aurelianus Augustus	Aurelijan	270. – 275. g.
Imperator Caesar Marcus Claudius Tacitus Augustus	Tacit	275. – 276. g.
Imperator Caesar Marcus Annius Florianus Augustus	Florijan	276. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Probus Augustus	Prob	276. – 282. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Carus Augustus	Kar	282. – 284. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Numerianus Augustus	Numerijan	283. – 284. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Carinus Augustus	Karin	283. – 285. g.
Imperator Caesar Caius Aurelius Valerius Diocletianus Augustus	Dioklecijan	284. – 305. g.
Imperator Caesar Marcus Aurelius Valerius Maximianus Augustus	Maksimijan	286. – 305. g.
Imperator Caesar Caius Flavius Valerius Constantius Augustus	Konstancije I.	305. – 306. g.
Imperator Caesar Caius Galerius Valerius Maximianus Augustus	Galerije	305. – 311. g.
Imperator Severus Augustus	Sever	306. – 307. g.
Imperator Caesar Caius Galerius Valerius Maximinus Augustus	Maksim Daja	310. – 313. g.
Imperator Constantinus Augustus	Konstantin I.	307. – 337. g.
Marcus Aurelius Valerius Maxentius Augustus	Maksencije	307. – 312. g.
Imperator Caesar Caius Valerius Licinianus Licinius Augustus	Licinije	308. – 324. g.
Flavius Claudius Constantinus Augustus	Konstantin II.	337. – 340. g.
Flavius Iulius Constans Augustus	Konstant I.	337. – 350. g.
Flavius Iulius Constantius Augustus	Konstancije II.	337. – 361. g.
Imperator Caesar dominus noster Flavius Claudius Iulianus Augustus	Julijan II.	361. – 363. g.
dominus noster Flavius Iovianus Augustus	Jovijan	363. – 364. g.
dominus noster Flavius Valentinianus Augustus	Valentinijan I.	364. – 375. g.
Imperator Caesar dominus noster Flavius Valens Augustus	Valent	364. – 378. g.
Imperator Caesar dominus noster Flavius Gratianus Augustus	Gracijan	367. – 383. g.

dominus noster Valentinianus Augustus	Valentinijan II.	375. – 392. g.
dominus noster Flavius Theodosius Augustus	Teodozije I.	379. – 395. g.

12. BIZANTSKO RAZDOBLJE (395. – 642.)⁵⁴

Vlastito ime	Hrvatski naziv	GODINE VLADAVINE
dominus noster Flavius Arcadius Augustus	Arkadije	383. – 408. g.
dominus noster Flavius Theodosius Augustus	Teodozije II.	402. – 450. g.
dominus noster Flavius Marcianus Augustus	Marcin	450. – 457. g.
dominus noster Flavius Leo Augustus	Leon I.	457. – 474. g.
dominus noster Flavius Leo Augustus (iunior)	Leon II.	473. – 474. g.
dominus noster Flavius Zeno Augustus	Zenon	474. – 491. g.
dominus noster Basiliscus Augustus	Bazilisk	474. – 476. g.
dominus noster Flavius Anastasius Augustus	Anastazije I.	491. – 518. g.
dominus noster Flavius Iustinus Augustus	Justin I.	518. – 527. g.
dominus noster Flavius Iustinianus Augustus	Justinijan I.	527. – 565. g.
dominus noster Flavius Iustinus Augustus	Justin II.	565. – 578. g.
dominus noster Flavius Tiberius Constantinus Augustus	Tiberije I.	578. – 582. g.
dominus noster Mauricius Tiberius Augustus	Maurikije	582. – 602. g.
dominus noster Phocas Augustus	Foka	602. – 610. g.
Flavios Heraklios	Heraklije I.	610. – 641. g.
Flavios Heraklios Konstantinos	Konstantin III.	613. – 641. g.
Flavios Heraklios (Heraklonas)	Heraklije II. Heraklona	638. – 641. g.
Flavios Heraklios Konstantinos (Konstas)	Konstant II.	641. – 668. g.

⁵⁴ Budući da je nakon Teodozijeve podjele Rimskoga Carstva 395. g. Egipat pripao istočnoj polovici ovdje navodim vladavinu bizantskih careva do konačnog arapskog osvajanja Egipta 642. g.

Izbor iz bibliografije

Izvori i literatura

Priručnici

- James P. Allen, *Middle Egyptian – An Introduction to the Language and Culture of Hieroglyphs*, Cambridge UK & New York 2001.
- Margaret Bunson, *A Dictionary of Ancient Egypt*, New York & Oxford 1991.
- Paul Bahn (ed.), *Collins Dictionary of Archaeology*, Glasgow 1992.
- Adolf Erman, & Hermann Grapow, *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*, Berlin 1957, vol. I-VII
- Alan H. Gardiner, *Egyptian grammar*, Oxford 1950.
- Rainer Hannig, *Die Sprache der Pharaonen – Grosses Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch*, Mainz 1995.
- Rainer Hannig, *Ägyptisches Wörterbuch I – Altes Reich und Erste Zwischenzeit*, Mainz 2003.
- John Hazel, *Who's who in the Greek World*, London & New York 2002.
- John Hazel, *Who's who in the Roman World*, London & New York 2002.
- W. Helck, E. Otto, W. Westendorf (ed.), *Lexikon der Ägyptologie*, I-VII, Wiesbaden
- Gwendolyn Leick, *Who's who in the Ancient Near East*, London & New York 2002.
- Bill Manley, *The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt*, Harmondsworth 1996.
- Eric Meyers (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Oxford 1997.
- Bertha Porter & Rosalind Moss (ed.), *Topographical bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs, and paintings*, I-VIII, Oxford 1929.-1988.
- Guy Rachet & Alice Heyne, *Lexikon des alten Ägypten*, Darmstadt 1999.
- Michael Rice, *Who's who in Ancient Egypt*, London & New York 2002.
- Ian Shaw & Paul Nicholson, *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London 1995.
- Topographical bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs, and paintings*, Oxford 2000.- (on-line edition, ur. Jaromir Malek)
- Hilary Wilson, *Understanding hieroglyphs*, Lincolnwood & London 1995.

Kronologija

Opći pregledi

- Jürgen von Beckerath, *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*, Mainz 1999.
- Aidan Dodson & Dyan Hilton, *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London 2004.
- Charles Freeman, *Egypt, Greece and Rome – Civilizations of the Ancient Mediterranean*, Oxford & New York 1996.
- Alan H. Gardiner, *Egypt of the Pharaohs*, London-Oxford-New York 1961.
- Nicolas Grimal, *A History of Ancient Egypt*, Oxford UK & Cambridge USA, 1995.
- Amélie Kuhrt, *The Ancient Near East c. 3000–330 BC*, vol. I-II, London & New York 1995.
- H. E. L. Mellersh, *Chronology of world history: the Ancient World (10.000BC-AD799)*, Oxford 1976.
- Ian Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford 2000.

- D. B. Redford, *Pharaonic king-lists, annals and day-books: a contribution to the study of Egyptian sense of history*, Missiasauga 1986.
- David M. Rohl, *Pharaohs and Kings – A Biblical Quest*, New York 1995.
- Joyce Tyldesley, *Chronicle of the Queens of Egypt from early dynastic times to the death of Cleopatra*, London 2006.
- Velika ilustrirana povijest svijeta*, I-VII, Rijeka 1974. – 1976.

Radovi domaćih autora

- Petar Lisićar, *Egipat u starom vijeku*, Skopje 1956.
- Petar Lisićar, *Pregled historije istočnih naroda*, Zagreb 1966, 1-41
- Petar Lisićar, *Stari Istok – Pregled historije istočnih naroda staroga vijeka*, Zagreb 1972, 1-71
- Petar Lisićar, *Stari Istok*, Zagreb 1975, 1-59
- Gavro Manojlović, *Povijest Staroga Orijenta*, I-III, Zagreb 1923.
- Grga Novak, *Egipat – prethistorija, faraoni, osvajači, kultura*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1967.
- Grga Novak, s. v. Egipat, *Hrvatska enciklopedija*, V, Zagreb 1945.
- Mladen Tomorad, Evolution of ancient Egyptian funeral architecture from the Badari culture to the end of Old Kingdom, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38, Zagreb 2006, 13-28
- Igor Uranić, *Stari Egipat – povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Zagreb 2002.

Izvori

Antički izvori

- Edicija Loeb Classical Library
- Appian, *Roman History*
- Apuleius, *The Golden Ass (Metamorphoses)*
- Caesar, *Alexandrian, African and Spanish Wars*
- Diodorus Siculus
- Herodotus, *History*
- Manetho
- Papyri (3 vols.)
- Pliny, *Natural History*
- Plutarch, *The Parallel Lives*
- Ptolemy, *Tetrabiblos*
- Strabo, *Geography*
- Suetonius
- Tacitus, *Histories and Annals*

Domaći prijevodi antičkih autora

- Apijan, *Rimski građanski ratovi*, Kultura, Beograd 1967.
- Cezar, *Moji ratovi*, Zora, Zagreb 1972.

Herodotova povijest, Matica hrvatska, Zagreb 1887.

Herodot, *Povijest*, Matica hrvatska, Zagreb 2000.

Plutarh, *Izida i Oziris (De Iside et Osiride)*, Tragovi, Zagreb 1993.

Plutarh, *Usporedni životopisi*, I-III, August Cesarec, Zagreb 1988.

Tacit, *Anali*, Matica hrvatska, Zagreb 1970.

Tacit, *Historije*, L&G, Zagreb 1987.

Prijevod egipatskih tekstova

M. Blackman, *Middle-Egyptian stories*, Bruxelles 1932.

James Henry Breasted, *Ancient Records of Egypt*, I-IV, Chicago 1906.

A. De Buck, *The Egyptian Coffin Texts*, I-VII, Chicago 1935.

E. A. Wallis Budge, *The book of dead – The hieroglyphic transcript and english translation of the Papyrus of Ani*, London 1895.

R. O. Faulkner, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, Oxford 1969.

R. O. Faulkner, *The Egyptian Coffin Texts*, I-III, Warminster 1973-1978.

Marko Višić (ur.), *Egipatska knjiga mrtvih*, Svjetlost, Sarajevo 1989.

Leben im ägyptischen Altertum – Literatur, Urkunden, Briefe aus vier Jahrtausenden –
Herausgegeben von den Staatlichen Museen zu Berlin 1991.

Mariam Lichtheim, *Ancient Egyptian literature volume I: The Old and Middle Kingdoms*, Berkeley-Los Angeles-London 1975.

Mariam Lichtheim, *Ancient Egyptian literature volume II: The New Kingdom*, Berkeley-Los Angeles-London 1976.

Mariam Lichtheim, *Ancient Egyptian literature volume III: The Late Period*, Berkeley-Los Angeles-London 1980.

James B. Pritchard (ed.), *The Ancient Near East, An Anthology of Texts and Pictures volume I*, Princeton 1958.

Petar Selem, Ipu-Ur Žalopojka, *Književna smotra*, br. 15, Zagreb 1973, 47-53.

Petar Selem, Komentar Ipu-urovoj Žalopojci, *Književna smotra*, br. 15, Zagreb 1973, 59-66.

Petar Selem, Iz tekstova piramida, *Polja – časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja*, god. XXII, mart '77. br. 217, Novi Sad 1977, 13, 14.

Igor Uranić, *Stari Egipat – povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb 2002.

Marko Višić, *Književnost drevnog Bliskog istoka – Enuma Eliš – Gilgameš*, Naprijed, Zagreb 1993.

Povijest i kronologija

I. Prapovijest

Stan Hendrickx & Pierre Vermeersch, Prehistory from the Palaeolithic to the Badarian Culture (c. 700,000–4000 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000., 17-43.

Béatrix Midant-Reynes, *Prehistory of Egypt: From the First Egyptians to the First Pharaohs*, Oxford 1999.

II. Preddinastičko razdoblje

- Kathryn A. Bard, The Egyptian Predynastic: A review of the evidence, *Journal of Field Archaeology*, 21 – Fall 1994, 268-288.
- Guy Brunton & Gertrude Caton-Thompson, The Badarian Civilisation and Predynastic Remains near Badari, *BSEA*, 46, London 1928.
- W. M. Flinders Petrie & J. E. Quibell, *Naqada and Ballas*, London 1896.
- W. M. Flinders Petrie, *Prehistoric Egypt*, London 1920.
- W. M. Flinders Petrie, *Prehistoric Egypt – Corpus*, London 1921.
- Michael A. Hoffman, *Egypt before the Pharaohs*, London 1980.
- Béatrix Midant-Reynes, The Naqada period (c. 4000–3200 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 44-60.
- Béatrix Midant-Reynes, *The Prehistory of Egypt: From the First Egyptians to the First Pharaohs*, Oxford 2000.
- Mladen Tomorad, Evolution of ancient Egyptian funeral architecture from the Badari culture to the end of Old Kingdom, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38, Zagreb 2006, 13-28.
- B. G. Trigger, The rise of Egyptian civilization u: B. G. Trigger, B. J. Kemp, D. O'Connor & A. B. Lloyd, *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge 1983, 1-69.

III. Ujedinjenje zemlje i ranodinastičko razdoblje

- Kathryn A. Bard, The Emergence of the Egyptian State (c. 3200-2686 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 61-88.
- Walter Bryan Emery, *Archaic Egypt*, London 1961.
- W. M. Flinders Petrie, *The Royal Tombs of the First Dynasty I-II*, London 1900.-1901.
- Jeffrey Spencer, *Early Egypt*, London 1993.
- Mladen Tomorad, Evolution of ancient Egyptian funeral architecture from the Badari culture to the end of Old Kingdom, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38, Zagreb 2006, 13-28.
- Toby R. Wilkinson, *Early Dynastic Egypt: Strategies, Society and Security*, London 1999.

IV. Staro kraljevstvo

- John P. O'Neill (ed.), *Egyptian Art in the Age of the Pyramids*, Metropolitan Museum of Art, New York 1999.
- E. S. Edwards, *The Pyramids of Egypt*, Harmondsworth 1993. (5th edition)
- Jaromir Malek, The Old Kingdom (c. 2686-2160 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 89-117.
- Mladen Tomorad, Evolution of ancient Egyptian funeral architecture from the Badari culture to the end of Old Kingdom, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 38, Zagreb 2006, 13-28.

V. Prvo međurazdoblje

- R. Müller-Wollermann, *Krisenfaktoren im ägyptischen Staat des ausgehenden Alten Reichs*, Tübingen 1986.

Stephan Seidlmayer, The First Intermediate Period (c. 2160-2055 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 118-147.

VI. Srednje kraljevstvo

Gae Callender, The Middle Kingdom Renaissance (c. 2055-1650 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 148-183.

Barry J. Kemp, Old Kingdom, Middle Kingdom and Second Intermediate Period c. 2686-1552. BC u: B. G. Trigger, B. J. Kemp, D. O'Connor & A. B. Lloyd, *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge 1983: 71-182.

Herbert Winlock, *The Rise and Fall of the Middle Kingdom*, New York 1947.

VII. Drugo međurazdoblje

Jürgen von Beckerath, Untersuchungen zur politischen Geschichte der zweiten Zwischenzeit in Ägypten, Glückstadt 1965.

Janine Bourriau, The Second Intermediate Period (c. 1650-1550 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 184-217.

Eliezer D. Oren (ed.), *The Hyksos: New Historical and Archaeological Perspectives*, Philadelphia 1997.

Kim Ryholt, *The Political Situation in Egypt during the Second Intermediate Period*, Copenhagen 1997.

VIII. Novo kraljevstvo

Cyril Aldred, *Akhenaten, King of Egypt*, London 1988.

Betsy M. Bryan, The 18th Dynasty before the Amarna Period (c. 1550–1352 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 218-271.

Christiane Desroches-Noblecourt, *Tutankhamen – Life and Death of a Pharaoh*, London 1965.

David O'Connor, *New Kingdom and Third Intermediate Period 1552-664 BC* u: B. G. Trigger, B. J. Kemp, D. O'Connor & A. B. Lloyd, *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge 1983: 183-278.

Donald Redford, *Egypt, Canaan, and Israel in Ancient Times*, Princeton 1992.

Ian Shaw, Egypt and the Outside World, u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 314-329.

Jacobus Van Dijk, The Amarna Period and the Later New Kingdom (c. 1352–1069 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 272-313.

IX. Treće međurazdoblje

K. A. Kitchen, The Third Intermediate Period in Egypt (1100-650 BC), Warminster 1973.

John Taylor, The Third Intermediate Period (1069-664 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 330-368.

X. Kasno razdoblje

K. A. Kitchen, Ancient Egyptian Chronology for Aegeanists, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, vol. 2, No. 2., 2002, 5-12.

Alan B. Lloyd, The Late Period, 664-323 BC u: B. G. Trigger, B. J. Kemp, D. O'Connor &

A. B. Lloyd, *Ancient Egypt: A Social History*, Cambridge 1983: 279-348.

Alan B. Lloyd, The Late Period (664-332 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 369-394.

XI. Helenizam

W. Clarysse, Greeks and Egyptians in the Ptolemaic army and administration, *Aegyptus*, LXV, Milano 1985, 57-66.

Peter Green, *Alexander to Actium – The Hellenistic age*, London 1993.

Günther Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, London & New York 2001.

Erik Iversen, Egypt in classical antiquity, *Hommages à Jean Leclant*, Institut français d'archéologie orientale, BdE 106/3, 1993, 295-305.

Heinz Kreissig, *Povijest helenizma*, Zagreb–Bjelovar 1987.

Alan B. Lloyd, The Ptolemaic Period (332-30 BC) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 395-421.

Michael Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, I-III, Oxford 1953.

J. K. Winnicki, Die Ägypter und das Ptolomäerheer, *Aegyptus*, LXV, Milano 1985, 641-55.

XII. Rimska i bizantska vladavina

R. Alston, Soldier and Society in Roman Egypt, London 1995.

Roger S. Bagnall, Egypt in Late Antiquity, Princeton 1993.

Roger S. Bagnall & B. W. Frier, *The Demography of Roman Egypt*, Cambridge 1994.

Alan K. Bowman, Egypt after the Pharaohs 332 BC – AD 642, Berkeley & Los Angeles 1986.

Alan K. Bowman, Cities and administration in Roman Egypt, *Journal of Roman Studies*, LXXXII, London 1992, 107-127.

M. I. Finley, *The Ancient Economy*, Berkeley, Los Angeles & London, 1999. (updated by Ian Morris)

Naphthali Lewis, *Life in Egypt under the Roman Rule*, Oxford 1983.

David Peacock, The Roman Period (30 BC – AD 395) u: Ian Shaw (ed.), *The Oxford history of Ancient Egypt*, Oxford 2000, 422-445.

Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta 324-1453*, Zagreb 2006.

Michael Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Roman Empire*, I-II, Oxford 1957.

Chester G. Starr, *The Roman Imperial Navy 31 BC-AD 324*, Chicago 1993. (3rd edition)

Citirana literatura

Paul Bahn (ed.), *Collins dictionary of archeology*, Glasgow 1992.

Jürgen von Beckerath, *Handbuch der ägyptischen Königsnamen*, Mainz 1999.

Ludwig Borchardt, *Die Annalen, Festlegung des alten Reiches der ägyptischen Geschichte*, Berlin 1917.

Ludwig Borchardt, *Die Mittel zur zeitlichen Festlegung von Punkten der ägyptischen Geschichte*, Kairo 1935.

Aidan Dodson & Dyan Hilton, *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London 2004.

- Adolf Erman, & Hermann Grapow, *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*, Berlin 1957, vol. I-VII
- Alan H. Gardiner, *Egyptian grammar*, Oxford 1950.
- Nicolas Grimal, *A History of Ancient Egypt*, Oxford UK & Cambridge USA, 1995.
- Rainer Hannig, *Die Sprache der Pharaonen – Grosses Handwörterbuch Agyptisch-Deutsch*, Mainz 1995.
- Rainer Hannig, *Ägyptisches Wörterbuch I – Altes Reich und Erste Zwischenzeit*, Mainz 2003.
- John Hazel, *Who's who in the Greek World*, London & New York 2002.
- John Hazel, *Who's who in the Roman World*, London & New York 2002.
- Günther Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, London & New York 2001.
- K. A. Kitchen, *The Third Intermediate Period in Egypt (1100-650 BC)*, Warminster 1973.
- Gwendolyn Leick, *Who's who in the Ancient Near East*, London & New York 2002.
- Petar Lisičar, *Egipat u starom vijeku*, Skopje 1956.
- Petar Lisičar, *Pregled historije istočnih naroda*, Zagreb 1966, 1-41.
- Petar Lisičar, *Stari Istok – Pregled historije istočnih naroda staroga vijeka*, Zagreb 1972, 1-71.
- Petar Lisičar, *Stari Istok*, Zagreb 1975, 1-59.
- Manetho, *Aegyptiaca*, Loeb Classical Library, 350, Cambridge & London
- Bill Manley, *The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt*, Harmondsworth 1996.
- Gavro Manojlović, *Povijest Staroga Orijenta*, I-III, Zagreb 1923.
- E. Mayer, *Aegyptische Chronologie*, Berlin 1904.
- H. E. L. Mellersh, *Chronology of world history: the Ancient World (10,000BC-AD799)*, Oxford 1976.
- Eric Meyers (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Oxford 1997.
- Grga Novak, s. v. Egipat, *Hrvatska enciklopedija*, V, Zagreb 1945.
- Grga Novak, *Egipat – prehistorija, faraoni, osvajači, kultura*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1967.
- Georgije Ostrogorski, *Povijest Bizanta 324-1453*, Zagreb 2006.
- Bertha Porter & Rosalind Moss (ed.), *Topographical bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs, and paintings, I-VIII*, Oxford 1929-1988.
- Guy Rachet & Alice Heyne, *Lexikon des alten Ägypten*, Darmstadt 1999.
- D. B. Redford, *Pharaonic king-lists, annals and day-books: a contribution to the study of Egyptian sense of history*, Missiasauga 1986.
- Michael Rice, *Who's who in Ancient Egypt*, London & New York 2002.
- Ian Shaw & Paul Nicholson, *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London 1995.
- Ian Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford 2000.